

Obowiązek respektowania przez ustawodawcę konstytucyjnej zasady określoności czynu zabronionego w świetle braku definicji zwrotu niedookreślonego „pod wpływem środka odurzającego” i wykorzystywania definicji pozakodeksowych

Agnieszka Pena

Przedmiotem niniejszego artykułu jest konstytucyjna zasada *nullum crimen sine lege* w zakresie, w jakim dotyczy ona określoności czynu zabronionego w sferze prawa karnego materialnego. Zasadę tę bez wątpienia zaliczyć można do kanonu współczesnego prawa karnego¹, chociaż po szczegółowej analizie aktualnego stanu prawnego zobaczyć można, że nie jest ona w pełni respektowana przez ustawodawcę, a to może nieść za sobą wiele kontrowersji i problemów interpretacyjnych. Aktualność rozważań nad omawianą problematyką może potwierdzić fakt, iż zasada ta stała się przedmiotem wydanego 5 grudnia 2017 roku wyroku Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich. Możemy przeczytać w nim, iż Wielka Izba przyznała prymat ustawowej zasadzie dostatecznej określoności czynów wywodzącej się z zasady *nullum crimen sine lege* nad przepisami wspólnotowymi dotyczącymi nałożenia dolegliwych sankcji karnych w przypadku poważnych oszustw naruszających interesy finansowe Unii Europejskiej².

Rozważania nad konstytucyjną zasadą, jaką jest zasada określoności czynu zabronionego w kontekście przepisów prawa karnego materialnego, trudno byłoby rozpocząć, pomijając znaczenie Konstytucji dla całego systemu prawa. Znaczenie to w odniesieniu do prawa karnego materialnego obserwujemy na wielu płaszczyznach, począwszy od rozważań typowo naukowych, doktrynalnych, a skończywszy na kształtowaniu aktualnej polityki karnej. Zapisy zawarte w Konstytucji pozwalają na określenie podstawowych funkcji, jakie spełniać ma prawo karne. Ponadto z jej zapisów winny wypływać normy, zasady i wartości, które można nazwać tożsamymi dla wszystkich obywateli. W prawie karnym materialnym ustawa zasadnicza wykorzystywana jest przede wszystkim przy tworzeniu modeli odpowiedzialności karnej, przy budowaniu norm prawa karnego, pojęcia bezprawności czynu, konstruowaniu kontratypów, przy rozumieniu znamion typu czynu zabronionego, przy określaniu dóbr prawnie chronionych czy społecznej szkodliwości czynów zabronionych. Przechodząc do etapu stosowania prawa karnego materialnego, zagadnienia konstytucyjne są widoczne nie tylko w gwarancjach procesowych, ale przede wszystkim w wyborze środków, jakie możemy zastosować względem sprawcy³.

¹ P. Cychosz, *Konstytucyjny standard prawa karnego materialnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2015, s. 70.

² <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62017CJ0042&lang=pl&type=TEXT&ancre=>, 08.02.2018.

³ P. Cychosz, *Konstytucyjny...*, s. 8-9.

Nullum crimen sine lege a nullum crimen sine lege certa

Konstytucja RP z 1997 w art. 42⁴ statuuje fundamentalne zasady należące do prawa karnego, które w państwach demokratycznych leżą u podstaw wymiaru sprawiedliwości – zasady *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*⁵. W literaturze przedmiotu uszczegółowienie pierwszej z wyżej wymienionych zasad nie nastręcza trudności, natomiast druga z nich budzi spory doktrynalne, dlatego też nie będzie ona przedmiotem niniejszych rozważań.

Przechodząc do zasady *nullum crimen sine lege* należy skonkretyzować ją przez trzy bardziej szczegółowe dyrektywy: *nullum crimen sine lege certa*, *nullum crimen sine lege scripta* i *nullum crimen sine lege stricta*. Jedynie w taki sposób jest możliwa jej pełna interpretacja i stosowanie w praktyce. Dyrektywę *nullum crimen sine lege certa* interpretuje się jako nakaz jak największej określoności tworzonych typów czynów zabronionych w ustawach zawierających przepisy karne. Z kolei *nullum crimen sine lege scripta* mówi nam o miejscu, tj. ustawie, w którym powinny znaleźć się wszystkie typy czynów zabronionych. Jedynie w przypadku znajdowania się typu czynu zabronionego w ustawie sprawca może ponieść odpowiedzialność za swoje czyny. Ostatnia dyrektywa - *nullum crimen sine lege stricta* – zakazuje stosowania analogii na niekorzyść sprawcy oraz wykładni rozszerzającej na niekorzyść tegoż⁶.

Poniżej poruszona zostanie problematyka związana z zasadą *nullum crimen sine lege certa* powiązana z prawem karnym materialnym, która podzielona została na dwie części, przedstawiające różne aspekty omawianej zasady. Pierwsza odnosić się będzie do braku określenia przez ustawodawcę definicji zwrotu niedookreślonego „pod wpływem środka odurzającego” użytego do opisu znamion typu czynu zabronionego w art. 178, 178a, 179 i 180 kodeksu karnego⁷. Natomiast część druga poświęcona zostanie definicji ustawowej „stanu po użyciu alkoholu” zawartej w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁸, która z kolei wykorzystywana jest do odczytania znamion art. 86 i 87 kodeksu wykroczeń⁹.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.

⁵ P. Sarnecki, *Komentarz do art.42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, Wyd.Sejmowe 2016, teza 2.

⁶ P. Cychosz, *Konstytucyjny...*, s. 71-73.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 2017, nr 2204 - j.t.

⁸ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz. U. 2016, nr 487 - j.t.

⁹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. 2015, nr 1094 - j.t.

Brak definicji zwrotu niedookreślonego „pod wpływem środka odurzającego”

Rozpoczynając rozważania nad pierwszym aspektem omawianej zasady konstytucyjnej, należy zadać pytanie, kiedy wypełnione zostają znamiona występku z kodeksu karnego, do których znamion należy zwrot niedookreślony „pod wpływem środka odurzającego”? Zwrot ten nie został zdefiniowany przez ustawodawcę w ustawie kodeks karny, jak również w żadnej innej ustawie. Praktyka, w oparciu o badania toksykologiczne, wypracowała pewną formę konkretyzacji owego zwrotu niedookreślonego w postaci liczbowego wskazania ilości nanogramów środka odurzającego we krwi sprawcy, który ich zdaniem odpowiada stanowi nietrzeźwości i wynosi 2,5 ng środka odurzającego na ml krwi badanego człowieka¹⁰. Z drugiej jednak strony zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego i zasadą swobodnej oceny dowodów wyrażonej w art. 7 kodeksu postępowania karnego¹¹, żaden sąd nie jest zobligowany do przyjmowania przedstawionego wyżej stanowiska biegłych.

W judykaturze widocznych jest wiele różnych poglądów dotyczących rozumienia zwrotu „pod wpływem środka odurzającego”. Spotkać się można z wyrokami sądów przyjmujących tylko liczbowe określenie stężenia środka odurzającego we krwi, które wynosi od 2 do 2,5 ng na ml, jak również z poglądami, w których decyduje wskaźnik liczbowy w połączeniu z indywidualnym oddziaływaniem środka odurzającego na konkretnego sprawcę. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 października 2013 roku¹² stwierdził, iż brak definicji legalnej powoduje istotne problemy interpretacyjne, nie ułatwiając praktyce sądowej odróżnienie pojęć, co budzi jednocześnie spory doktrynalne. Wyobraźmy sobie sytuację, w której sprawca nie spełnia wymogu ilościowego wskazywanego przez toksykologów dla przyjęcia pozostawania pod wpływem środka odurzającego, ale jego zachowanie jest na tyle nieracjonalne, że można byłoby przyjąć ów stan pozostawania pod wpływem takiego środka. Ta sytuacja nie jest na tyle kontrowersyjna, co kolejna. Wyobraźmy sobie, że sprawca tym razem spełnia wymóg ilościowy wskazywanego przez toksykologów, ale jego zachowanie jest w pełni racjonalne i normalne według powszechnie obowiązujących norm społecznych. Należy zastanowić się, które z tych zachowań będzie realizowało wszystkie znamiona czynu zabronionego. Analiza związanych z omawianym zwrotem wyżej wskazanych problemów, z którymi wciąż boryka się wymiar sprawiedliwości, rodzi pytanie, czy w tym przypadku zrealizowana jest zasada konstytucyjna *nullum crimen sine lege certa*? Większość praktyków prawa karnego zgodzi się z tezą, że zasada ta nie jest całkowicie wypełniana w sytuacji użycia przez ustawodawcę zwrotów niedookreślonych.

¹⁰ Wyrok Sądu Rejonowego w Suchej Beskidzkiej z dnia 27 kwietnia 2017r., sygn. II K 716/15.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 2017, nr 1904 - j.t.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2013 r., sygn. IV KK 136/13.

Reasumując, można stwierdzić, że brak dostatecznej określoności zwrotu „pod wpływem środka odurzającego” może prowadzić do wysokiego stopnia dowolności w ocenie warunków odpowiedzialności karnej, a co więcej, do pewnego stopnia braku pewności systemu prawnego. Dlatego też koniecznym będzie dookreślenie zwrotów niedookreślonych, by w przyszłości przepisy je zawierające nie stały się martwymi¹³. Do pociągnięcia do odpowiedzialności sprawcy potrzebne jest więc odkodowanie konkretnych znamion typu czynu zabronionego, które powinny być ściśle przez ustawodawcę zdefiniowane, co z kolei pozwoliłoby na jednolitą interpretację w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

Definicje pozakodeksowe używane do odkodowywania znamion

Przechodząc do drugiego aspektu, który dotyczy problemów zasady konstytucyjnej *nullum crimen sine lege certa*, wskazanym jest rozważenie niektórych przepisów prawa wykroczeń. Zwrot potrzebny do odkodowania znamion wykroczeń opisanych w art. 86 i 87 kodeksu wykroczeń, a mianowicie „stan po użyciu alkoholu” tym razem znalazł swoją definicję ustawową. Zawarta jest ona w art. 46 ust. 2. ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁴. Okazuje się jednak, że funkcjonowanie definicji ustawowej, służącej do odkodowania znamion czynu, znajdującej się poza kodyfikacją karną, nie gwarantuje braku wątpliwości co do jej zastosowania. Zgodnie z wyżej wymienioną ustawą „Stan po użyciu alkoholu zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do:

- 1) stężenia we krwi od 0,2‰ do 0,5‰ alkoholu albo
- 2) obecności w wydychanym powietrzu od 0,1 mg do 0,25 mg alkoholu w 1 dm³¹⁵.

W tym miejscu należy zauważyć, że w cytowanym artykule ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi w ust. 3.¹⁶ ustawodawca zdefiniował kolejny zwrot o podobnej tematyce - „stan nietrzeźwości”. Dla przypomnienia „Stan nietrzeźwości zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do:

- 1) stężenia we krwi powyżej 0,5‰ alkoholu albo

¹³ M. Barzdo, J. Berent, M. Kosicki, S. Szram, *Interakcje alkoholu etylowego i kanabinoli - możliwe implikacje w orzecznictwie sądowo-lekarskim*, PiM, nr 3, 2004, teza 1.

¹⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. ..., dz. cyt.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

2) obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25 mg alkoholu w 1 dm³¹⁷.

Powołana wyżej definicja „stanu nietrzeźwości” odpowiada treści art. 115 § 16 ustawy kodeks karny¹⁸. Nasunąć może się wniosek o niekonsekwencji ustawodawcy, który w kodeksie karnym zamieszcza definicję „stanu nietrzeźwości” w rozumieniu kodeksu karnego, odpowiadającą jednak tej zawartej w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Dlaczego nie robi tego w kodeksie wykroczeń w przypadku definicji „stanu po użyciu alkoholu”?

Mając na względzie powyższe, można zadać pytanie, czy z perspektywy konstytucyjnej zasady dostatecznej określoności definicja zwrotu „stanu po użyciu alkoholu” odczytywana z odrębnej ustawy, jaką jest ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, w prawie karnym jest wiążąca czy też nie? Postulat, jaki wypływa z zasady *nullum crimen sine lege certa* zawartej w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP¹⁹ rozstrzyga, że definicja ta powinna być przeniesiona do kodeksu wykroczeń, aby mogła być całkowicie stosowana. Pojawić się mogą głosy, iż bezcelowym byłoby zamieszczenie przez ustawodawcę wszystkich pojęć wykorzystywanych do odczytywania znamion czynów w ustawach karnych, gdyż, przyjmując spójność całego systemu prawa i racjonalność ustawodawcy, problem ten nie istnieje. Uważam jednak, iż waga omawianej zasady i waga samych przepisów karnych, które wypełniać mają również funkcję represyjną, jest na tyle duża, że z powodu braku owych definicji w samej ustawie karnej należałoby stosować je jedynie posiłkowo.

Kolejnym problemem zwrotów niedookreślonych jest ich styk. Zwroty „stan po użyciu alkoholu” i „stan nietrzeźwości” już wiele razy budziły kontrowersje w orzecznictwie, co potwierdzają liczne wyroki Sądu Najwyższego wyjaśniające nasuwające się sądom problemy prawne. Przykładem może być tutaj art. 87 § 1 kodeksu wykroczeń²⁰ w powiązaniu z art. 178a § 1 kodeksu karnego²¹. Wykroczenie penalizuje zachowanie sprawcy znajdującego się w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka, który prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym. Art. 178a § 1 kodeksu karnego penalizuje to samo zachowanie, ale w sytuacji, gdy sprawca pozostaje w stanie nietrzeźwości. Odnosząc się do styku tych dwóch artykułów, Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 7 czerwca 2002 roku²² uznał, że w jego mniemaniu nie budzi wątpliwości, iż w pojęciu „stanu nietrzeźwości”, którym posługuje się ustawodawca między innymi w art. 178a kodeksu karnego, mieści się „stan po użyciu alkoholu”, o którym mowa w art. 87 § 1 kodeksu wykroczeń. Zgodnie z uzasadnieniem: „Prezentowany

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., dz. cyt.

¹⁹ Konstytucja..., dz. cyt.

²⁰ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. ..., dz. cyt.

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., dz. cyt.

²² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2002 r., sygn. I KZP 14/02.

pogląd, że ustawa «posługuje się definicjami nie nakładającymi się pojęciowo, co powoduje, że tam gdzie kończy się stan po użyciu alkoholu (górną granicą) zaczyna się stan nietrzeźwości (dolną granicą), a zatem ten, kto jest w stanie nietrzeźwości nie jest w stanie po użyciu alkoholu i odwrotnie» - jest poglądem nie do zaakceptowania²³. Warto zauważyć, że jedynym argumentem, jakim posłużył się Sąd Najwyższy, jest proces logicznego rozumowania. Brak jest jakiegokolwiek podstawy normatywnej tego stanowiska. Przyjmując ten pogląd, ustawowy typ przestępstwa określonego w art. 178 a § 1 kodeksu karnego w całości pochłania znamiona wykroczenia określonego w art. 87 § 1 kodeksu wykroczeń i dlatego sprawca czynu realizujący jednym zachowaniem znamiona wymienionego przestępstwa i wykroczenia, może odpowiadać wyłącznie za popełnienie przestępstwa²⁴.

Kolejnym przykładem niosącym problemy orzecznicze jest art. 86 § 2 kodeksu wykroczeń²⁵ w powiązaniu z art. 178a § 1 kodeksu karnego. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 lutego 2004 roku²⁶ wskazuje, że: „sprawca, który znajdując się w stanie nietrzeźwości prowadzi pojazd i nie zachowując przy tym należytej ostrożności powoduje zagrożenie bezpieczeństwa w ruchu drogowym, dopuszcza się dwóch czynów zabronionych - przestępstwa określonego w art. 178a § 1 kodeksu karnego oraz wykroczenia określonego w art. 86 § 2 kodeksu wykroczeń”²⁷. Uregulowanie dotyczące omawianego wykroczenia wydaje się paradoksalne, bowiem zaostrzona odpowiedzialność za niezachowanie należytej ostrożności może dotyczyć wyłącznie tych sprawców wykroczenia, którzy kierując pojazdem byli trzeźwi lub „jedynie” w „stanie po użyciu alkoholu”. Wykorzystując definicję ustawową „stanu po użyciu alkoholu”, znajdującą się w odrębnej ustawie, przy jednoczesnym językowym odczytaniu znamion tego wykroczenia sprawca mający powyżej 0,5‰ alkoholu we krwi nie powinien odpowiadać za to wykroczenie. Jeżeli jednak zgodzimy się z przytoczonym wyżej poglądem wyrażonym przez Sąd Najwyższy stanowiącym, że w pojęciu „stanu nietrzeźwości” mieści się również „stan po użyciu alkoholu” problem ten przestaje istnieć. W takim więc razie można zadać pytanie, czy górna granica „stanu po użyciu alkoholu” wynosząca 0,5‰ alkoholu we krwi jest celowa? Skoro w przypadku wyraźnego posłużenia się przez ustawodawcę w art. 86 § 2 kodeksu wykroczeń jedynie zwrotem „stanu po użyciu alkoholu” sprawca „w stanie nietrzeźwości” i tak odpowiada, owa górna granica wydaje się nie mieć sensu.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. ..., dz. cyt.

²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2004 r., sygn. WK 27/03.

²⁷ Tamże.

Podsumowanie

Konsekwencje i problemy, jakie niesie za sobą obowiązek respektowania przez ustawodawcę zasady konstytucyjnej *nullum crimen sine lege certa*, są wciąż aktualne i mają duże znaczenie dla praktyki stosowania prawa karnego. Użycie w przepisach tworzonych przez ustawodawcę zwrotów niedookreślonych jest nieuniknione, czasem celowe ze względu na ich pojemność podyktowaną rozwojem cywilizacyjnym, jednak w przypadku prawa karnego materialnego określoność czynów powinna cechować się szczególnie wysoką starannością. W celu ujednolicenia stosowania prawa oraz pewności ponoszenia odpowiedzialności karnej przez sprawców ustawodawca powinien dookreślić zwrot „pod wpływem środka odurzającego”. Działanie to wpłynęłoby na jakość stosowania przepisów zawierających ów zwrot w praktyce, a przez to prawo karne materialne pełniej spełniałoby swoje podstawowe funkcje w społeczeństwie. Kolejna istotna kwestia dotyczy konsekwencji ustawodawcy w przypadku przenoszenia definicji ustawowych z ustaw odrębnych do ustaw karnych. Omawiana w artykule zasada konstytucyjna obliguje ustawodawcę do podjęcia próby jasnego rozstrzygnięcia czy i w jakim stopniu definicje zawarte w ustawach szczególnych wiążą w prawie karnym. Z uwagi na dużą skalę zjawiska jakim jest wykorzystywanie definicji szczególnych do odkodowywania znamion typów czynów zabronionych problem ten można uznać za niebagatelny.

**Obowiązek respektowania przez ustawodawcę konstytucyjnej zasady
określoności czynu zabronionego w świetle braku definicji zwrotu
niedookreślonego „pod wpływem środka odurzającego” i wykorzystywania
definicji pozakodeksowych**

Pena Agnieszka

O autorze

Agnieszka Pena jest studentką IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 2016 roku ukończyła studia licencjackie na kierunku zarządzanie (specjalność – zarządzanie personelem) na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zainteresowania naukowe: prawo karne, proces karny

Streszczenie

Tematem artykułu są rozważania poświęcone zasadzie konstytucyjnej *nullum crimen sine lege certa* w powiązaniu z prawem karnym materialnym. Zostały one przedstawione na tle praktyki wymiaru sprawiedliwości. Udowodniono konieczność zdefiniowania zwrotów niedookreślonych w odniesieniu do praktyki, by ujednolicić odpowiedzialność karną za omawiane w artykule przestępstwa i wykroczenia. Wskazano również na zasadność rozstrzygnięcia przez ustawodawcę obowiązywania definicji znajdujących się poza ustawami karnymi, a wykorzystywanymi w praktyce. Zwrócono także uwagę na potrzebę używania zwrotów niedookreślonych z powodu ich pojemności z uwzględnieniem ich związku z rozwojem społeczeństwa i zapobiegnięciem nadmiernej kazuistyki.

Słowa kluczowe

nullum crimen sine lege certa, zwrot niedookreślony, definicja

The obligation of the legislator to respect the constitutional principle nullum crimen sine lege certa in the light of the lack of definition of an underspecified phrase "under the influence of intoxicating substance" and the use of legal definitions phrased outside of penal statutes

Pena Agnieszka

Summary

The deliberations about the constitutional principle nullum crimen sine lege certa in conjunction with substantive criminal law are the main topic of the foregoing paper. They were presented against the background of courts judgements. The necessity of defining underspecified phrases in connection with legal practice was proven in order to unify criminal responsibility for crimes and offences mentioned in the paper. Moreover, the article deliberates on the lawmakers decision of bindigness of legal definitions phrased outside of penal statutes, but used in practice. It was also pointed out that it is necessary to use underspecified phrases because of their broadness and taken account of their connection with the development of society without unnecesary casuistry.

Key words

nullum crimen sine lege certa, underspecified phrases, definition